

Snouck-Hurgron-
je
Arabië
en
Oost-Indië

1907

Na
R. SEM.

367

Na
367

82

Snoeck Hurgronje

426

v. d. S.

ARABIË EN OOST-INDIË.

REDE

140

BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT

AAN DE

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

DEN 23sten JANUARI 1907

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. C. SNOECK HURGRONJE.

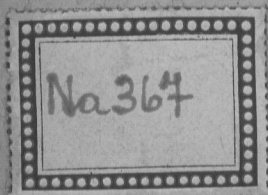

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ

voorheen

E. J. BRILL

LEIDEN. — 1907.

ARABIË EN OOST-INDIË.

ARABIË EN OOST-INDIË.

~~~~~

REDE

BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT

AAN DE

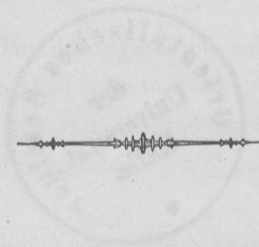
RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

DEN 23sten JANUARI 1907

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. C. SNOUCK HURGRONJE. +

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ

voorheen

E. J. BRILL

LEIDEN. — 1907.

6 [Christiaan]

DRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

ZEER GEACHTE HOORDERS EN HOORDERESSEN!

De studie van de Arabische taal en van het geestelijke leven, welks voertuig zij geworden is, vormt een gewichtig onderdeel van de wetenschap der menschelijke geschiedenis. Zij heeft echter meer dan gewone aanspraak op de toewijding van ons, Nederlanders, daar dertig millioenen onzer mede-onderdanen van Nederlands Koningin op hunne wijze aan dat geestelijke leven deelnemen.

Voor mij heeft dit gezichtspunt bijzondere beteekenis. Sedert ik, twee-en-twintig jaar geleden, te Mekka waarnam, hoe die heilige stad ook voor den Oost-Indischen Islam het levenscentrum geworden is, kan ik mij met Arabië nauwelijks meer bezighouden zonder tevens aan ons Verre Oosten te denken. Later volgde daarop mijn ruim zeventienjarig verblijf in Nederlandsch-Indië in voortdurend verkeer met de Inlandsche maatschappij. Zoo werd de inwerking van de Mohammedaansche beschaving op de bevolking van den Archipel steeds meer een hoofdvoorwerp van mijn onderzoek.

Ik mag wel op Uwe belangstelling rekenen, wanneer ik ga pogen, met enkele trekken aan te geven, hoe die aan gevolgen zoo rijke aanraking tusschen Arabië en Oost-Indië ontstaan is, en onder welke omstandigheden zij zich verder ontwikkeld heeft.

De vestiging van het Nederlandsch gezag op Noord-Soematra, in de laatste negen jaren, bracht onder meer, tot veler verrassing, aan het licht, dat de Mohammedaansche wetenschappen in Atjèh vlijtig beoefend werden.

Zoo werd te Keumala eene groote verzameling Arabische en

Maleische boeken aangetroffen, die aan verschillende, deels gesneuvelde, deels uitgeweken geleerden toebehoord hadden. Het waren werken van de soort, die de Inlanders met den Arabischen naam *kitab* aanduiden, daarmede bedoelende handboeken van de theologie en de wet van den Islam, of van hulpvakken, die tot de studie dier wetenschappen voorbereiden, zooals de Arabische spraakkunst ¹⁾).

Dat zij ijverig gebruikt waren, bewezen de marginale aantekeningen. Trouwens, een in handen onzer troepen gevallen zootje van een vijandig godsdienstleeraar kende eene berijmde Arabische spraakkunst in duizend verzen van buiten ²⁾. En hoe dikwijls lieten niet voor onze vervolging vluchtende Atjèhers kitabs achter, waaruit op dezelfde wijze bleek, dat de geletterden zelfs bij hunne omzwervingen door woud en moeras die studie niet verwaarloosden.

Een Duitsch geleerde, die mijne mededeelingen over de Islamwetenschap in Atjèh gelezen had, drukte mij zijne verbazing hierover uit en knoopte daaraan de juiste opmerking vast dat, al mochten die studiën bij het licht der moderne beschaving bekrompen schijnen, er toch iets groots in lag, dat men daar in Atjèh geheel op dezelfde wijze dezelfde vakken beoefende als bijv. aan het andere einde der aarde, in Marokko of aan den Senegal. Die vreemde, door zulk eene treffende geesteseenheid verbonden wereld zal, zoo oordeelde hij, Europa nog menig probleem op te lossen geven.

Inderdaad zou het moeilijk zijn, een tweeden wereldgodsdienst

1) Deze verzameling werd beschreven in de *Notulen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, Deel 39 (1901), Bijlage VII, pag. CXX—CLV. Dat zij behouden bleef en thans in 's Genootschaps boekerij voor iedereen toegankelijk is, is te danken aan den Luitenant-Kolonel K. VAN DER MAATEN.

2) Het was een zootje van Teungkoe di Lam Oe, geestelijk raadsman van het bekende, sedert in onderwerping gekomen Atjèhsche hoofd Panglima Pòlém. De knaap, die met zijnen vader reeds vier à vijf jaren een zwervend leven geleid had, kende de Alfijjah van Ibn Mâlik van buiten, een veel gebruikt handboek der Arabische spraakkunst.

aan te wijzen, die grooter eenheid, zelfs in de formeele opvoeding zijner wijd verspreide aanhangers bewaard heeft dan de Islam.

In die eenheid deelt het geheele Mohammedaansche Oost-Indië. Java bijv. is hier en daar bezaaid met pësantrëns, scholen, waar eene geestelijke élite der bevolking zich wijdt aan de studie van Arabische of uit het Arabisch bewerkte „kitabs”. De inboorling van Marokko of den Senegal kan in een Javaansch of Soematraansch dorp den *adân*, de plechtige oproeping tot de godsdienstoefening, in dezelfde taal, in dezelfde woorden hooren weerklinken als waarin hij die in zijn vaderland placht te vernemen.

Wanneer en door wie is die merkwaardige geestelijke kabel naar het Verre Oosten gelegd?

Onze voorraad feitelijke gegevens over de oudste periode van den Islam in Oost-Indië is armoedig. Juist betreffende Noord-Soematra echter beschikken wij over enkele vaste punten, die voor de reconstructie der historische lijn te meer waarde hebben omdat de Islam daar zijne langzame reis door den Archipel begonnen is.

Vooreerst noem ik het reisverhaal van den Arabier Ibn Baṭtoeṭah¹⁾, die tegen het midden der veertiende eeuw Noord-Soematra bezocht. Toevallig was deze juist uit dat zooveen genoemde andere einde der wereld, uit Marokko afkomstig. Op zijne reis van Hindoestan naar China deed hij het destijds eenige Mohammedaansche rijkje van den Oost-Indischen Archipel²⁾ aan; de hoofdstad heette Soemoetra, welke naam met geringe wijziging later die van het geheele eiland Soematra werd. De islamisering van dit gebied was destijds nog recent.

1) *Voyages d'Ibn Batoutah*, texte arabe accompagné d'une traduction par C. DEFREMERY et le Dr. B. R. SANGUINETTI, Paris.

2) Uit Marco Polo's korte mededeeling betreffende het rijk Basma, waarin sommigen Pasè willen zien, laat zich niet veel afleiden. Indien het door dien Venetiaanschen reiziger genoemde Ferlec het landschap Peureula^c voorstelt, dan zou dit rijkje eerder dan Pasè, althans reeds in de laatste jaren der dertiende eeuw Mohammedaansch zijn geweest. Maar het ging kort daarna in Pasè-Soematra op.

De vorst van Soemoetra ontving den reiziger gastvrij. Deze beschrijft den naar Indisch model ingerichten hofstaat van zijnen gastheer, prijst hem om zijne belangstelling in de Mohammedaansche wetenschap en om zijnen ijver in den heiligen oorlog tegen zijne heidensche bureu in het binnenland. Toen Ibn Bat-toetah op zijne terugreis van China een tweede bezoek aan Soemoetra bracht, was de Soeltan juist terug van een grooten krijgstocht tegen de ongeloovigen, en hij schonk zijnen gast uit den door hem behaalden buit aan menschelijk vee twee slaven en twee slavinnen. De uitvoerproducten van Soematra worden in het reisverslag van den Arabier vrij juist opgesomd.

Dit rijkje Soemoetra heet in Inlandsche bronnen veelal, naar den tweeden bestuurszetel, Pasè; het verloor in den loop des tijds zijne politieke zelfstandigheid en ging als onderhoorigheid in het soeltanaat Atjèh op.

Met nieuwe gegevens omtrent die belangwekkende Pasèstreek werden wij verrast, toen in 1899 onze Nederlandsch-Indische troepen daar binnenrukten. Wij vonden er enkele eeuwenoude grafsteenen, met Arabische opschriften. Deze grafschriften bevatten, behalve toepasselijke teksten, de namen en sterfdatums van eenige voorname personen van het oude Soematra-Pasè. Een onlangs van Regeeringswege ondernomen stelselmatig onderzoek der Pasèsche oudheden zal, hopen wij, meer aan het licht brengen. Voorloopig verheugen wij ons in het bezit van goede photographieën ¹⁾ van enkele der minst beschadigde gedenktekenen. Hunne jaartallen brengen ons 60 à 80 jaren verder dan het reisverslag van onzen Marokkaan, daar zij van 1407 tot 1428 ²⁾ loopen. Voor de herkenning van één der dooden levert

1) Deze voortreffelijke lichtbeelden werden in opdracht van het Gewestelijk Bestuur van Atjèh en Onderhoorigheden, door den Heer C. NIEUWENHUIS te Padang gemaakt.

2) Namelijk: *a.* het grafschrift van den in December 1407 gestorven 'Abdallâh ibn Moehammed ibn 'Abdal-Qâdir ibn 'Abdal-'Azîz ibn al-mangoer Aboe Dja'far al-'Abbâsî al-Moentaqir billâh amîr al-moe'minin chalfah rabb al-'âlamîn; *b.* dat van eene naar het schijnt in 1408 gestorven prinses; *c.* dat van de in December

dat reisverhaal ons toevallig de gewenschte opheldering. Ibn Battoetah had geruimen tijd aan het hof van den Grootvorst van Hindoestan, te Dihli, geleefd, en vertelt ons veel van de voorname heeren, die hij daar leerde kennen. Eén hunner was een Abbaside, achterkleinzoon van den Chalief al-Moentaçir, een kleinzoon dus van een der prinsen, die ontkomen waren aan het bloedbad, dat de Mongolen in 1258 onder de chaliefenfamilie te Baghdad aanrichtten. Deze edelman, Moehammad ibn Abdal-Qâdir, had zijn armoedig bestaan te Baghdad verwisseld voor een weelderig leven te Dihli op kosten van den Grooten Soeltan van Indië, die al wat Abbaside heette met bijgeloovigen eerbied bejegende. En nu blijkt ons, dat een zoon van dezen voornamen parasiet, Abdallâh genaamd, nog verder naar het Oosten afgedwaald is en in 1407 in Soematra-Pasè zijne laatste rustplaats gevonden heeft. De steenen advertentie van zijn overlijden, door een vaardig kunstenaar versierd en vijf eeuwen lang bewaard, geeft ons zijnen geslachtsboom tot en met den vijfden graad.

Een ander monument is gewijd aan de nagedachtenis eener in 1428 gestorven vorstin des lands. Wij leeren eruit, dat men destijds in Pasè evenmin bezwaar had tegen eene vrouwenheerschappij als ruim twee eeuwen later in Atjèh, waar vier soeltane's achtereen regeerden. De vier in het grafschrift genoemde adscendenten dezer koningin van Pasè zijn allen soeltans geweest, en de laatst genoemde, de oudste dus, draagt denzelfden naam Mâlik Çâlih, waarmede de overigens legendarische Inlandsche overlevering den stichter van het rijk Soematra-Pasè aanduidt.

Hier moet ik even wijzen op een gelijktijdig monument van Java, den sinds lang bekenden grafsteen te Grèsik (Grissee) in

---

1428 overleden koningin, wier naam ik nog niet met zekerheid durf weergeven, doch wier geslachtsboom luidt: bint as-Soeltân Zain al-'Abidîn ibn as-Soeltân Ahmad ibn as-Soeltân Moehammad ibn al-Mâlik Çâlih. Weldra hoop ik gelegenheid te vinden, de afbeeldingen met den noodigen kommentaar te publiceeren.

Soerabaja. Zijn opschrift bewaart de herinnering aan Málík Ibrâhîm, gestorven in 1418, een der acht of negen hoofdheiligen, aan wie de overlevering de islamiseering van Java toeschrijft. Die steen stemt wat ornamentiek en indeeling van het grafschrift aangaat zoo treffend met de drie Soematraansche overeen ¹⁾, dat men reeds daaruit zou mogen besluiten tot een innigen samenhang tusschen de islamiseering van Noord-Java met die van Noord-Soematra. Maar bovendien komt in de bekeeringslegenden van Java Pasè als oudere broeder in het Mohammedaansche geloof meermalen voor.

Wat leeren ons dus al die kostbare papieren en steenen documenten betreffende de gemeenschap, die ons bleek o. a. Atjèh en Marokko te omvatten? Dit, dat reeds *vijf à zes eeuwen geleden* de geestelijke kabel, die daarstraks onze aandacht trok, het deel der wereld, dat de Arabieren het Verste Westen (al-Maghrib al-Aqça) noemen, verbond met een stuk van den Archipel, dien wij tot den „Extrême Orient” rekenen, dat reeds in de veertiende eeuw Oost-Indië zoowel als Noordwest-Afrika onder de tucht van den Arabischen godsdienst gekomen was. Reeds toen verzekerde de eenheid van geloof aan eenen naar Noord-Soematra of Noord-Java verzeilden Marokkaan eene gastvrije ontvangst, en kon hij zich daar, althans aan sommigen, verstaanbaar maken in zijne eigene, de Arabische taal.

De eerste ernstige stappen tot opname van den Indischen Archipel in dat internationale verkeersnet mogen wij niet vroeger dan het jaar 1200 stellen. De bekeering van het Verre Westen had al vijf eeuwen tevoren haar beslag gekregen. Daar, in Noordwest-Afrika en Spanje, had de Islam in de

1) Het was DR. PH. S. VAN RONKEL, die op deze overeenkomst het eerst mijne aandacht vestigde. Vooral het gedenkteeken der Pasèsche koningin vertoont tot in het kleinste détail dezelfde eigenaardigheden als de grafsteen van den heilige van Grèsik.

eerste eeuw van zijn bestaan met onstuimigen aandrang nieuwe aanhangers voor zijn geloof of nieuwe schatplichtigen voor zijn rijk gewonnen. Arabische annalen met berichten van tijdgenooten stellen ons in staat, die verovering stap voor stap te volgen. Dergelijke gegevens voor de geschiedenis der islamiseering van Oost-Indië mist men te eenen male. Toen de Mohammedaansche Inlanders later belang begonnen te stellen in de wijze, waarop het licht der openbaring tot hunne vaderen was doorgedrongen, hulde zich dat verleden voor hen in eenen nevel van naieve, vaak plumpe wonderverhalen. Die legenden, die in den geheelen Archipel dezelfde eigenaardigheden vertoonen, geven ons wel een diepen blik in het geestelijk milieu, waarin zij ontstonden, maar aan historische gegevens zijn zij doodarm; in geringschatting van alle chronologie staan zij met onze kindersprookjes gelijk.

Toch weten wij zeer wel, hoe Oost-Indië voor den Islam gewonnen werd. Het proces is immers nog niet afgelopen; het zet zich binnen het bereik onzer waarneming voort. Houden wij behoorlijk rekening met de veranderingen, die het gevolg zijn geweest van de verplaatsing der handelswegen, van de moderne verkeersmidelen en vooral ook van de vestiging der Europeesche heerschappij, dan zien wij duidelijk, hoe het vroeger gegaan moet zijn.

Geene zegetochten van Moeslimsche legers vormden hier den aanvang der islamiseering, maar de stille werkzaamheid van vreemde kooplieden, die kwamen om hun wereldsch voordeel te zoeken.

Bekeeringszucht pleegt ook aan overigens wereldsgezinde Mohammedanen eigen te zijn, maar Mohammedaansche kooplui, die met de heidensche bewoners van deze eilandenwereld zaken doen, worden bovendien door eigenbelang tot proselietenmakerij gedreven. Zij willen trouwen. Daartoe moet de vrouw tot den Islam bekeerd zijn, en de kinderen volgen van zelf. De aldus

ontstane kring van Mohammedaansche vreemdelingengezinnen zoekt vermeerdering van kracht in de vorming eener gemeente van Inlandsche geloofsgenooten. Zulke gemeenten ontwikkelen zich eindelijk tot staatjes. Van den aanvang dezer laatste phase op Soematra maakt Ibn Battoetah's reisverslag ons getuigen. Weldra besloegen zulke Mohammedaansche staatjes de geheele kustlijn. Tevens werd de aggressieve geest, waarmede de Islam vooral pas bekeerden bezielde, over deze proselieten vaardig en deed hen heiligen oorlog voeren tegen hunne nog heidensche stamverwanten in het binnenland.

Zoo ging het, naar hetzelfde programma, met plaatselijke verschillen, die wij hier mogen verwaarloozen, eerst op Soematra, vervolgens op Java en de andere eilanden.

Vanwaar kwamen nu die vreemde handelaren, die de eerste zaden van den Islam aan de randen der Oost-Indische eilanden uitstrooiden? Uit Arabië, heeft men lang gezegd. Het scheen zoo van zelf te spreken. Bovendien, enkele oude Arabische werken ¹⁾, die beschrijvingen van verre landen bevatten, gaven den indruk, dat reeds in de negende eeuw sommige Arabische zeevaarders van Java en Soematra gehoord, misschien zelfs iets gezien hadden. Aan eenige der walf's of heiligen, die als de bekeerders van Java te boek staan, kent de Inlandsche overlevering uitdrukkelijk Arabische afkomst toe, ja enkelen hunner gelden als sabbijds of sjeriefen, dat is afstammelingen van Mohammeds dochter Fâtimah. Ibn Battoetah was óók een Arabier.

Aan deze en dergelijke gegevens knoopte zich de meening vast, dat Arabische handelskoloniën bij de mondingen van eenige voorname rivieren de uitgangspunten der prediking van den Islam in deze eilandenwereld geweest waren.

1) Men zie voornamelijk M. REINAUD, *Relation des voyages faits par les Arabes dans l'Inde et à la Chine* (Paris, 1845) en *Livre des merveilles de l'Inde*, publié par P. A. VAN DER LITH (Leide, 1883—1886) en de daar geciteerde litteratuur.

Deze gevolgtrekking was echter onjuist. Wel geven sommige landbeschrijvingen in oude Arabische werken van Soematra en Java een vaag gerucht, maar, wil men in die richting verder gaan, dan moet men halsbrekende toeren verrichten op het gebied der herkenning van gebrekkig overgeleverde geographische namen. Een betrouwbaar uitgangspunt levert gewoonlijk alleen de opsomming der uitvoerproducten en der fauna. Maar, heeft men bijv. met behulp van olifanten, rhinocerossen, kamfer, wierookhars enz. Soematra gedetermineerd, dan houdt de bron der kennis al spoedig op te vloeien, want hetgeen overigens omtrent deze landen verteld wordt, bestaat uit algemeenheden of zeemansfabelen, die elders op andere, buiten den gezichtskring der lezers vallende landen toegepast worden.

Niets geeft in die oudere Arabische landbeschrijvingen blijk van op eigen aanschouwing gegronde kennis van den Archipel, en al aanvaarden wij de meest gewaagde combinaties, die sommige geleerden ten beste gegeven hebben, dan wettigt nog niets de gevolgtrekking tot een eeuwenoud handelsverkeer van Arabië met Oost-Indië.

Een reisverslag als dat van Ibn Batttoetah spreekt zelfs tegen zulk eene onderstelling ¹⁾. Zijne reis viâ Soematra was geheel toevallig: eene hem tegen zijn zin door den Grootvorst van Hindoestan opgedragen zending naar China werd door hem van eene Bengaalsche haven (Sonorkâwân) uit begonnen, en hij volgde toen een niet vooraf door hem bepaalden weg. Ten aanzien van Soematra-Pasè's handelsverkeer leert men uit zijn verhaal, dat dit zich toen tot Hindoestan en China beperkte.

Arabische zeelieden, kooplieden, laat staan kolonisten vermeldt hij nergens. Enkele Arabieren, die hij in het Verre Oosten ontmoet, waren evenals hij en evenals de zestig jaren

1) Ook MARCO POLO gewaagt wel van Mohammedaansche, maar niet van Arabische kooplieden, die op Soematra (Ferlec) handel drijven.

later op Soematra begraven Abbasidische prins, uit Dihli of eene andere Voor-Indische stad door een of ander toeval hierheen verdwaald.

De geslachtsboomen, die van sommige der bekeerders van Java sajjids of sjeriefen maken, zijn verdicht, en dat wel zóó grof, dat zij in een land met Arabierenkoloniën onbestaanbaar geweest zouden zijn.

Tal van andere feiten toonen evenzeer aan, dat noemenswaardige *directe* betrekkingen tusschen Oost-Indië en Arabië van jongeren datum moeten zijn.

Zoowel Bantën, het strengst Mohammedaansche land van Java, als Mataram verzochten in de eerste helft der zeventiende eeuw den Sjerief van Mekka om den soeltanstitel voor hunne vorsten; beiden gaven daardoor blijk van volslagen onbekendheid met Arabische toestanden.

In 1688 kwamen gezanten van den Sjerief van Mekka naar Hindoestan om den Grootmogol te herinneren aan de vanouds gebruikelijke geschenken voor de heilige stad. Zij wachtten daar lang vergeefs op de gewenschte audientie. Goede vrienden maakten hen toen opmerkzaam op het bestaan van een Mohammedaansch rijk, Atjèh genaamd, welks vorstin hun bezoek zeker beter dan de Grootmogol op prijs zou weten te stellen ¹⁾. Die Mekkanen wisten dus tevoren van den Indischen Archipel zoo goed als niets.

Alle dingen van Arabischen oorsprong, die den Indischen Archipel bereikten, kwamen daar viâ Hindoestan. De vele Arabische woorden, vooral voor specifiek-Mohammedaansche begrippen, die in de talen van Oost-Indië werden opgenomen, toonen door den vorm, waarin men ze overnam, dat zij door een vreemden trechter gegaan waren. Met een aantal Perzische woorden erbij, wijzen zij weder naar het Mohammedaansche Indië; dáár was het met Arabische woorden doorspekte Nieuw-Perzisch de hof-

1) Zie *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* (Den Haag), 5de Volgreeks, Deel III, bladz. 545 en vv.

en algemeene verkeerstaal, terwijl de schriftgeleerden er ook het Arabisch vlijtig beoefenden.

De ouderwetsche populair-godsdienstige verhalen, die aan de Oost-Indische Mohammedanen tot stichting en ontspanning dienen, wijken van de Arabische traditie af en gelden den Arabieren als ergerlijke onzin. In Britsch-Indië daarentegen worden zij nog steeds in goedkoope lithographische uitgaven in de volkstalen vermenigvuldigd.

De medegedeelde bijzonderheden zijn slechts enkele uit vele, die ons leeren dat de godsdienst van den Arabischen profeet door Indische tusschenkomst in den Archipel werd ingevoerd. Sterker getuigenis levert echter de geheele geestelijke atmosfeer, waarin de Inlandsche overlevering betreffende de eerste prediking van den Islam zich beweegt. De levensbeschouwing en de leerstellingen, die deze traditie aan de oudste voorgangers toeschrijft, zijn on-Arabisch, niet alleen in zooverre *Inlandsche* denkbeelden daarop van invloed waren, maar ook in hare *niet-inheemsche* bestanddeelen.

Zúlke dingen zijn niet verzonnen. De uitspraken, die men den acht of negen hoofdheiligen van Java in den mond legt, getuigen van een vermetel mystiek pantheïsme. Diezelfde kettersche mystiek had nog op de grenzen der zestiende en zeventiende eeuw in Atjèh enkele bestrijders, maar vele vurige aanhangers ¹⁾. Zij is aan het woord in het vroeger op Java ijverig bestudeerde Arabische Boek van den Volmaakten Mensch ²⁾, en zij richt zich tot de menigte in tallooze in Inlandsche talen geschreven tractaatjes van dikwijls bizarren inhoud.

Allah is het ééne, ondeelbare, boven tijd en ruimte verheven Zijn. Alle veelheid is schijn, alleen God is. In eenige, vaak als

1) Men zie o. a. *De Atjèhers*, Deel II, bladz. 11 en vv.

2) De Arabische titel luidt: *الانسان الكامل في معرفة الاواخر والاول* . . . . . عبد الكريم بن ابراهيم الجبلاني للعارف. In druk verscheen het o. a. te Cairo in 1304 H.

een zevental voorgestelde, graden of fasen denkt en schouwt het Absolute Zijn zichzelf: eerst drie graden van éénheid, met of zonder persoonlijkheid, dan drie van schijnbare veelheid (die der geesten, die der ideeën, die der lichamen), eindelijk die van den Volmaakten Mensch, waardoor het Ééne denkend in zichzelf wederkeert ¹⁾.

De mensch moet zich uit de schijnwereld, waarin zijn aanvang ligt, opwerken tot de godsgedachte, om aldus, zijne individualiteit verliezend, ten volle deel te hebben aan het eeuwige leven, de golf te worden die niet de Zee en toch weer niet iets anders dan de Zee is, de droppel, waarin het Al zich in Zijne volheid spiegelt.

Zulke mystiek komt in Arabische landen ook voor, ja, maar in kleine kringen van ingewijden, als half geheime leer der Coeff's, zorgvuldig verborgen voor de ketterjacht der officieele theologen en voor het argwanend fanatisme der menigte. In Oost-Indië daarentegen vormde zij schering en inslag zoowel van het volksgeloof als van het geleerde denken. De minder ontwikkelden trachtten zich met behulp van tractaatjes met teekeningen en tabellen van de gedachte van het Absolute, Ééne eigen te maken wat zij konden: vier elementen, vier windstreken, vier vrome chaliefen, vier stichters van rechtsscholen, vier soorten van eigenschappen Gods in de dogmatiek, vier graden van ontwikkeling in de mystiek, vier extremiteten van het menschelijke lichaam en nog vele andere viertallen werden voor het populair-mystieke bewustzijn slechts verschillende openbaringsvormen van het ééne, ondeelbare Zelf des menschen; door de (in het Arabisch) vierletterige namen van Moehammad en Allah heen wezen zij naar het ééne Zijn.

„Wie zijn Zelf kent, kent zijnen Heer, en wie zijnen Heer kent, verzaakt de kennis van zijn Zelf” zeggen deze mystieken,

1) „Eerst”, „dan” en „eindelijk” zijn natuurlijk gebrekkige, aan de wereld van schijn en veelheid ontleende uitdrukkingen, want in de denkende zelfschouwing van het ééne Zijn is geene volgorde van tijd.

en aan Allah schrijven zij de uitspraak toe: „De mensch is mijn geheimste wezen, en ik ben zijn geheimste wezen”. Op de hoogte van dit denken „is er geen, die aanbidt, geen, die aangebeden wordt; dienaar en heer zijn één geworden”.

Zelfs het bijgeloof kleepte zich in de vormen der mystiek. De krachten der natuur en de geestenwereld worden in de superstitie aan de begeerten van den mensch dienstbaar gemaakt o. a. door tooverspreuken; welnu, als zoodanig gebruiken de Oost-Indische Mohammedanen ook zülke formules, die oorspronkelijk niet anders waren dan uitdrukkingen van contemplatieve wijsheid over de eenheid van God, mensch en wereld.

Even duidelijk als de vroeger aangestipte historische, linguïstische en litterarische feiten wijst deze pantheïstische geloofsvorm, dit tooveren met gedachten en woorden, waarbij de aandacht van het positieve dogma en van de wet wordt afgeleid, naar Hindoestan als land van secundairen oorsprong.

Levendig verkeer tusschen Hindoestan en den Indischen Archipel bestond reeds eeuwen vóór Moehammad. Vooral op Java leidde dit tot de stichting van Hindoerijken, welker bouwwerken in hunne overblijfselen thans nog de bewondering der beschaafde wereld opwekken. In Hindoestan drong de Islam reeds in de jaren zijner krachtige jeugd over land binnen, en zijne belijders, hoewel numeriek verre in de minderheid, wonnen er de politieke oppermacht. Sedert reisden behalve Hindoes ook Mohammedaansche Indiërs naar de Oost-Indische eilanden; hun bekeeringsijver had bij de meeste inheemsche volken, waarmede zij in aanraking kwamen, spoedig groot succes.

Ongeveer vier eeuwen lang bleef de geestelijke leiding der Mohammedanen van den Archipel in Indische handen. Nog in de zeventiende eeuw is het de *Indische* theoloog NOEROEDDÎN¹⁾,

1) Men zie *De Atjehers*, Deel II, bladz. 13—14.

die in Atjèh de vaan der orthodoxie verheft tegen de heerschende kettische mystiek. Men ziet daaruit tevens, dat ook de rechtzinnigheid onder de Indiërs krachtige vertegenwoordigers had, maar zij gaf er niet den toon aan.

Arabische schriftgeleerden kwamen wel nu en dan in Oost-Indië, maar in den regel stonden zij zelf onder Indischen invloed of anders gevoelden zij zich toch in deze omgeving te zwak om merkbaar te reageeren tegen hetgeen hen hier op godsdienstig gebied moest ergeren.

Aanleiding voor zulke reactie was er overvloedig. Niet dat de Islam in Arabië de eeuwen door onveranderd was gebleven; zelfs in zijn geboorteland had hij vele elementen van vreemden oorsprong in zich opgenomen. Maar eene vereering van levende en doode heiligen zóó als men die in Hindoestan bedreef, eene sectenvorming zóó als dat vaderland der kasten die te aanschouwen gaf, eene pantheïstische en toch populaire mystiek zóó als die geboortegrond van speculatieve stelsels ze opleverde, dat alles en nog veel meer ware op Arabischen bodem ondenkbaar geweest.

Ieder herinnert zich AKBAR (1556—1605), den Grootvorst van Hindoestan, die als profeet van eenen godsdienst boven geloofsverdeeldheid optrad. Zulk een historische figuur is bij uitstek geschikt om het groote verschil der mogelijkheden op Mohammedaansch gebied in Indië en in Arabië duidelijk in het licht te stellen.

Wil men den Islam der Oost-Indiërs wel begrijpen, dan behoort men dus steeds te bedenken, dat deze godsdienst hun uit Indië is gebracht en zich bij hen nog eeuwen lang onder meerendeels Indischen invloed bleef ontwikkelen.

Later zou dit veranderen. Europa heeft, zonder het zelf te weten, veel bijgedragen om Oost-Indië met Arabië in *directe* aanraking te brengen.

Sedert de zestiende eeuw hebben Europeesche handel en scheepvaart geleidelijk de Indiërs uit den Archipel teruggedrongen; zoo werd de baan vrij voor Arabischen invloed en kon deze zich voortaan zonder strijd doen gelden. Verder opende de algemeene vergemakkelijking van het verkeer tusschen Oost en West tevens de vroeger al te bezwaarlijke communicatie tusschen Arabië en Oost-Indië. Voornamelijk langs twee wegen heeft Arabië in de jongste twee, drie eeuwen de verdere ontwikkeling van den Islam in dit Verre Oosten bepaald: uit Ḥadhramaut en uit Mekka.

De bewoners van het Zuid-Arabische landschap Ḥadhramaut waren van oudsher door bittere armoede genoodzaakt, in grooten getale hun levensonderhoud buiten hun vaderland te zoeken. In Hindoestan viel hun dit gemakkelijker dan in Arabische landen, maar toen zij eenmaal den weg naar den Indischen Archipel hadden leeren kennen, vonden zij hier nog betere kansen om zonder speciale kennis of vaardigheden fortuin te maken.

Voor al buiten Java, waar geene krachtige Inlandsche dynastieën hen binnen de perken hielden, beproefden in en na de zeventiende eeuw verscheidene Arabieren uit Ḥadhramaut hun geluk. Sommigen slaagden erin, rijkjes te stichten of in bestaande Inlandsche staatjes de heerschappij aan zich te trekken: men denke slechts aan de soeltanaten van Pontianak op Borneo en Siak op Soematra. Elders wisten zij toch op de met gezag bekleeden invloed te oefenen, en zij gebruikten dien zoowel tot eigen voordeel als om den Islam der Inlanders naar Arabischen smaak te hervormen. Een typisch voorbeeld hiervan leverde nog in onzen tijd de werkzaamheid van HABIB ABDOERRAHMAN (Sajjid Abdoer-Rahmân Zâhir) in Atjèh kort vóór en in de eerste jaren van den Atjèh-oorlog.

Naar Java kwamen de Ḥadhramieten meer sedert de vestiging van het Europeesche bestuur en legden zich hier vooral op den crediethandel toe. In de voornaamste havensteden van Java

wonen zij meestal in de wijken, die vanouds den naam *pěkodjan* droegen: wijk der Chôdjahs, eene klasse van Indische kooplieden; als wilden zij duidelijk doen zien, dat Arabië in de plaats van Indië getreden is. Wanneer niet onze wetten de beweging dezer Hadhramieten veelszins beperkten, zou de stroom hunner emigratie naar Oost-Indië veel grooter zijn dan thans.

De wetgeleerden onder de Hadhramieten van Java zijn in den regel de vraagbaken hunner Inlandsche vakgenooten. Zij vertegenwoordigen eene stroeve rechtzinnigheid, even dor als de bodem van hun vaderland. Het daar heerschende fanatisme weten zij in den vreemde te matigen, tenzij het door panislamitische invloeden van elders aangemoedigd wordt.

Den invloed dezer Arabierenkoloniën op den Islam der Inlanders mag men zich niet als tot de woonplaatsen der zonen van Hadhramaut beperkt voorstellen. Hunne wetgeleerden werken èn langs litterarischen weg èn door hunne Inlandsche leerlingen ver buiten dien engeren kring.

Veel krachtiger evenwel dan uit Hadhramaut is Arabië door de Mekkaansche bedevaart direct op den Indischen Archipel gaan werken.

Vóór de stoomvaart was die haddj voor den Inlander even kostbaar als gevaarlijk. Men had vaak twee, drie jaren noodig om ééne bedevaart te verrichten, en menigeen verloor bij de poging geld en goed, de gezondheid of zelfs het leven. Nú gaat men op veilige wijze desverkiezend in drie maanden heen en terug.

Deze vereenvoudiging van het verkeer deed het aantal pelgrims enorm toenemen. Maar toch waren er ook reeds in de dagen der zeilvaart Inlanders, die alles trotseerden om de heilige steden te kunnen bezoeken, en daaronder enkelen, die jaren lang in Arabië bleven om daar dieper door te dringen in de wetenschappen van den Islam.

De Maleische geleerde ABDOER-RA'OEF¹⁾, die zich in de tweede helft der zeventiende eeuw in Atjèh vestigde, had te voren ruim twintig jaren te Mekka, te Medina en in andere Arabische steden gestudeerd. Hij schreef vele handboeken en tractaatjes en telde onder zijne leerlingen verscheidene Javanen, die later in hun vaderland zijn onderwijs propageerden.

In Abdoer-Ra'oefs tijd telde men te Mekka zulke studenten uit het Verre Oosten bij éénheden; thans, nu de stoomschepen jaarlijks zes- tot twaalfduizend pelgrims uit Nederlandsch-Indië naar Arabië voeren, zijn zij daar bij honderden. De „Djawa”, zooals men alle Oost-Indische Mohammedanen daar noemt, vormen in de heilige stad eene der belangrijkste vreemdelingenkoloniën²⁾; de meesten hunner vertoeven hier ter beoefening van de wetenschap. Na terugkeer in hun vaderland worden zij de leeraren van hun volk.

Mekka ligt in eene even armoedige streek als Hadhramaut, maar de bedevaart heeft hier om de Arabische kern heen eene internationale bevolking gekweekt, in welke veelsoortige behoeften door invoer van buiten ruimschoots voorzien wordt. Zoowel de minnaar van wereldsche genoegens als de asceet, de dienaar der wetenschap als de koopman gevoelen zich daar thuis.

Onze „Djawa” komen hoofdzakelijk met de Arabische leeraren en met een deel der kleine burgerij in aanraking. Eene „hoogeschool” in onzen zin heeft men te Mekka evenmin als in andere Mohammedaansche steden. De groote samenstroming van menschen en de inkomsten van eenige vrome stichtingen nopen geleerden, zich hier aan het onderwijs te wijden. Evenals de uitoefenaars van andere beroepen, vormen de leeraren een gild onder eenen president. Voor hen, die niet liever tehuis hunne lessen geven, is de moskee de algemeene collegezaal.

Jegens hetgeen buiten den Islam staat, heerscht te Mekka

1) Men zie *De Atjehers*, Deel II, bladz. 16 en vv.

2) Men zie mijn *Mekka*, Hoofdstuk IV van het Tweede Deel.

een even fanatieke geest als in Ḥadhramaut; ten aanzien van verschil in denkwijze en gewoonte binnen de eigen grenzen daarentegen is men hier verdraagzamer dan in dat land van geestelijke en materieele ellende.

Groot zijn de veranderingen, die vooral in de laatste eeuw in den Oost-Indischen Islam door den invloed van het verkeer met Mekka plaats grepen. Reeds hebben op de meeste Islam-scholen de oude leermethoden voor de thans te Mekka gangbare plaats gemaakt; de daar gebruikelijke handboeken hebben in Oost-Indië ingang gevonden; de pantheïstische mystiek van vroeger wordt allengs vervangen door eene moraliseerende in den trant van Ghazâlî; de ouderwetsche mystieke devotie der Sjaṭṭarijjah ruimt het veld voor een paar der te Mekka populaire tariqahs; hunne denkbeelden over politieke vraagstukken, waarbij de godsdienst betrokken is, doen de Inlandsche Mohammedanen uit de heilige stad op.

Zoo bleek ons dan, dat de eerste stroomingen van den Islam sinds 1200 door een afgeleid kanaal in den Archipel gekomen zijn; zij toonden sterke sporen van den Hindoestanschen bodem, waarover zij gegaan waren. Later, van de zeventiende eeuw af, leerden de „Djawa” in de geboorteplaats van den Islam de bron zelve kennen en stelden zij zich met Mekka in onmiddellijke verbinding. Bovendien ontving hun geestelijk leven eenige voeding door een nieuw Arabisch zijstroompje uit Ḥadhramaut.

Men heeft wel beweerd, dat die dertig millioenen Oost-Indische Mohammedanen eigenlijk slechts schijnbaar den Islam aanhangen. De Islam zou hun leven slechts oppervlakkig bedekken als een kleed met vele, groote gaten; gaten, waardoor de al of niet gehindoeïseerde Inlander in onveranderde naaktheid henengluurt.

Het beweren, dat zich gaarne van dit smakelooze beeld bedient, krijgt eenen schijn van recht tegenover de schromelijke

overdrijving, die van eene Mohammedaansche bevolking a priori aanneemt, dat voor haar ieder deel der wet van den Islam zou gelden, tenzij het tegendeel gebleken is. Maar overigens berust die onderschatting der beteekenis van den Islam voor zijne Oost-Indische belijders alleen op onbekendheid met de feiten.

Geen nieuwe godsdienst ontnemt zijnen belijders hunne ethnische kenmerken of wischt bij hen de sporen uit van vroegere beschavingsprocessen. Vooral deed de Islam dit niet, die zich zoo vlug over de aarde verbreidde, aan nieuwbekeerden zoo lichte eischen stelde en een dieper doordringen zijner beginselen met zooveel zelfvertrouwen aan de toekomst overliet. Om de verschillende volken, die hij op zijne wandeling door de wereld tusschen Marokko en Oost-Indië door geweld of overreding won, te blijven beheerschen, moest hij zich in hooge mate aan hunne behoeften aanpassen.

Neemt men dus bij de Mohammedanen van den Archipel vele overblijfselen van hun heidensch of Hindoeïstisch verleden waar, dan is dit een verschijnsel, dat zich in verschillenden vorm herhaalt bij *alle* belijders van den Islam, de Arabieren niet uitgezonderd.

Vele bijgeloovige denkbeelden en practijken, die bij oppervlakkige beschouwing met den Islam in strijd schijnen, laten zich zonder dwang bij de Moeslimsche dogmatiek onder dak brengen. Maar ook waar zij met die leer in strijd zijn en blijven, is dit niet specifiek Oost-Indisch; de tegenstelling tusschen beide factoren is zelfs in menig land, dat vroeger dan de Archipel geïslamiseerd werd, sterker dan hier.

De naleving der Mohammedaansche wet in haar geheel kan nergens als maatstaf dienen voor de bepaling van den graad der bekeering. De geschiedenis heeft die wet, vooral wat het civiele en crimineele recht aangaat, tot schooltheorie, tot eene soort van kanoniek recht gestempeld. Zijne pedagogische werking doet dit ook in Oost-Indië, want het wordt er vlijtig bestudeerd.

Dat gedeelte der wet, hetwelk voor het intieme leven de hoogste beteekenis heeft, vooral het familierecht, beheerscht de practijk ook der Oost-Indische Mohammedanen, en wat de ritueele wetten betreft staan zij, wanneer men alle omstandigheden in aanmerking neemt, over het geheel niet lager dan hunne geloofsgenooten elders.

Zijn eenmaal de denkbeelden over het bovenzinnelijke onzekere tucht gesteld en is het gezin naar de regelen der heilige wet ingericht, dan is de Islam der practijk voor het overige vrij toegevend. Alleen pleegt hij aan de gezindheid zijner belijders jegens andersdenkenden eene beslist polemische richting te geven. Daarover wil ik thans niet uitweiden: wie het Mohammedanisme ook slechts van hooren zeggen kent, denkt aan fanatisme en panislamisme, woorden, die wel vaak misbruikt worden, maar waarmede toch ontegenzeggelijk iets zeer reëels wordt aangeduid. In vroegere eeuwen heeft die militante geest veel tot de wereldsche grootheid van den Islam bijgedragen. Die tijden zijn voorbij, en het belang der Mohammedanen zelve eischt, dat zij dit leeren inzien. Het panislamisme is thans volstrekt buiten staat, iets groots tot stand te brengen. Daarentegen kan het veel onrust en verwarring stichten. Dit laatste wordt door hen, die het bedenken moesten, wel eens voorbijgezien: zoo kwam het te geschieden dat vóór enkele jaren de Keizer van Duitschland eene zeer bedenkelijke houding aannam jegens den „Grooten Heer” der Halve Maan¹⁾, en dat Engeland in Egypte onlangs voor onverwachte moeilijkheden geplaatst werd.

Nederlandsch-Indië biedt veel gelegenheid om in dit opzicht te toonen, wat wijs beleid vermag. Want ook daar heeft de

---

1) De zeker niet op raad van kenners van Turksche toestanden door den Keizer ondernomen reis naar Turkije is in het geheele Mohammedaansche Oosten voorgesteld als eene eerbiedige huldiging van den Chalief door eenen zijner voornaamste leenmannen en zij heeft tot de verbreiding van ijdele panislamitische verwachtingen niet weinig bijgedragen.

Islam de geesten onder zijne heerschappij gebracht en gaat hij voort die heerschappij tot werkelijkheid te maken bij het individu, in het gezin en in de maatschappij.

Met dit vluchtig overzicht hoop ik U eenen algemeenen indruk gegeven te hebben van de eminente beteekenis der vóór bijna dertien eeuwen in Arabië ontsprongen cultuurbeweging voor de overzeesche gewesten van ons land. Zeker, met aandacht vernemen wij van den ethnoloog, welke in hare verscheidenheid ééne levensbeschouwing bij de Archipelvolken heerscht, zolang zij buiten vreemden invloed blijven. Belangstellend slaan wij gade, hoe het Hindoeïsme sommige dier primitieve maatschappijen aangetast en bij zich ingelijfd heeft. Maar vooral niet minder scherpen wij onze waarnemingsorganen, wanneer wij dien grooten internationalen factor zien optreden, die het laatst en het krachtigst op deze volken is gaan werken, wiens binnendringen in den Archipel onmiddellijk aan het onze voorafging en die, het oude deels verdringend, deels in zich opnemend, nog altijd nieuwe vorderingen maakt. Wie onze Oost-Indische broeders wil kennen, hen besturen, onderwijzen, opvoeden, kan hunnen Islam niet straffeloos veronachtzamen.

De studie der betrekkingen van Arabië en Oost-Indië is geene zaak van geleerde liefhebberij; zij is eene onmisbare voorwaarde voor de vervulling onzer dure plichten jegens de bevolking van den Indischen Archipel!

Mijne Heeren Curatoren! Het studievak, welks vertegenwoordiging aan deze Universiteit mij volgens Uwe vereerende voordracht van heden af is toevertrouwd, is door mij zooeven eenzijdig voorgesteld. Ik weet het wel, en ik hoop het bij mijn onderwijs niet te vergeten, dat de Arabische taal- en letterkunde nog om andere dan de heden door mij op den voorgrond gestelde redenen beoefend worden. Ook voor hen, die het Arabisch

in zijn verband met andere Semitische talen, het Arabische geestesleven in zijnen samenhang met het Israëlitische, den Islam in zijne algemeene beteekenis als wereldgodsdienst willen bestudeeren, ook voor hen hoop ik een gids te zijn.

Maar U zal het niet verwonderen, dat ik hier gepoogd heb, de practisch-nationale zijde dezer studie in het licht te stellen en dat ik ook verder met voorliefde in die richting werkzaam zal zijn.

Ware het anders, dan zou ik dit ambt niet hebben kunnen aanvaarden zonder te breken met mijn verleden, zonder de innige banden te verscheuren, die mij met de bevolking van Nederlandsch-Indië verbinden. Dat Gij dit niet hebt gewenscht, dat bewijst Uwe gewaardeerde medewerking aan het tot stand komen eener regeling, waarbij mij, dank zij de voordracht van zijne Excellentie den Minister van Koloniën, nevens het hoogleeraarsambt ook voortaan bemoeienis met de belangen der Inlandsche en Arabische bevolking van Nederlandsch-Indië opgedragen blijft.

Gij vertrouwt dus, dat ik die practische taak met den dienst der wetenschap zal weten te verbinden zonder dat een van beiden schade lijdt. Ik hoop, Uwe verwachting niet te beschamen!

Mijne Heeren Ambtgenooten! In mijne meer dan zeventienjarige afwezigheid uit het vaderland zijn ook uit Uwen kring velen heengegaan, die mij lief waren. Toch mag ik nog verscheidenen Uwer tot mijne vrienden en bekenden rekenen, met wie ik het een voorrecht acht, weder in veelvuldige aanraking te zullen komen.

U, *mijn hooggeachte leermeester OORT!* die nog een korten tijd met mij het Semitische element in de litterarische faculteit zult vertegenwoordigen, en U, *litterarische en juridische ambtgenooten, die ik op het gebied der Oost-Indische studiën zal ontmoeten,* U zou ik vreezen te beleedigen door een overbodig be-roep op Uwe hartelijke samenwerking. In de welwillendheid van alle collega's beveel ik mij dringend aan.

Het verblijf in onze te weinig gekende Oost-Indische koloniën is mij nooit te lang gevallen. Eén gemis evenwel heb ik daar in met de jaren klimmende mate gevoeld: dat van voldoende gelegenheid tot gedachtenwisseling en verkeer met mannen der wetenschap, een omgang, waarvan de opbouwende kracht, ook bij verschil van studierichting, vroeger zoo levendig door mij ervaren werd. Vergunt mij, na zoo langdurig derven het hart daaraan op te halen. Gij verwerft U daardoor aanspraak op mijne dankbaarheid en helpt mij tevens geschikt maken voor de vervulling mijner nieuwe taak.

Nog éénen mijner leermeesters mag ik hier wederzien: mijnen voorganger in den dubbelen zin des woords.

Hooggeachte DE GOEJE! De Idjma², de overeenstemmende opinie aller orientalistes kent niet, gelijk die der Mohammedaansche gemeente, aan zichzelf volstreekte onfeilbaarheid toe; maar binnen hare grenzen heeft zij toch onbetwist gezag. Zij plaatst U in de voorste rij der beoefenaren van het Arabisch. Sinds lang kan niemand het gebied der Arabische studiën betreden zonder telkens met dankbaarheid Uwer te gedenken, die zoovele daartoe onmisbare bronnen in critischen vorm toegankelijk hebt gemaakt. Mijne persoonlijke erkentelijkheid jegens U geldt echter nog iets anders: zij geldt bovenal Uwe gedurende dertig jaren nooit verflauwde actieve belangstelling in mijn leven en werken, Uwe beproefde vriendschap; daaraan dank ik meer dan zich thans laat uitdrukken.

Uwe ongebroken werkkraft spot met de wettelijke leeftijds-grens. Veertig jaren lang hebt Gij de Arabisten gewend — verwend had ik bijna gezegd — aan eene echt Oostersche mildheid, telkens wanneer zij aanklopten om mededeeling van iets uit den rijken schat Uwer ervaring in den omgang met Arabische auteurs. Gij zoudt mij in groote verlegenheid brengen door die vakgenooten voortaan te verwijzen naar het nieuwe adres. Men rekent er op, dat dit niet geschieden zal. Moge de tijd

nog zeer verre zijn, waarin Gij mij alleen laat staan voor de taak, die door U zoovele jaren werd vervuld tot eere van den Nederlandschen naam!

Heeren en Dames Studenten! De laatste decenniiën hebben aan de steeds nauwere betrekkingen tusschen Oost en West eene nieuwe richting gegeven. Krachtiger dan vroeger dringt het besef door, dat de meerderheid van het Westèn zich niet alleen op materieel gebied mag doen gelden, maar vooral behoort te blijken in een vruchtbaar geestelijk verkeer. Dit kan slechts plaats hebben wanneer men elkander zonder misverstand en vooroordeel nadert, en daarom mag die „vreemde wereld” tusschen Marokko en den Indischen Archipel, waarvan ik heden sprak, *ons* niet vreemd blijven.

De Leidsche Universiteit, die een eeuwenouden roem op het gebied der Oostersche studiën op te houden heeft, is geroepen om bij de verkenning van dat vreemde gebied met de fakkel der wijsheid voor te gaan. Hier moeten de mannen zich vormen, die zich wijden aan de studie van het leven der Oostersche volken in al zijne uitingen; hun licht moet stralen over de Nederlandsche staatsdienaren in Oost-Indië, over onze diplomaten in het Oosten, over den wijderen kring van hen, die in de groote problemen betreffende Oost en West belang gaan stellen.

Ten aanzien van dit alles zijn wij, Gij weet het wel, nog lang niet, waar wij wezen moeten. Of wij er komen zullen? Dit hangt grootendeels af van U, in zekere mate van U allen, maar vooral van diegenen onder U, die zich met mij op het veld der Oostersche studiën zullen bewegen. Laat ons heden elkander beloven, gezamenlijk ons best te doen; het geldt hier een gebied, waarop een klein volk groot kan zijn, ja, waarop *ons* kleine volk, wegens de taak, die de geschiedenis het oplegde, groot behoort te worden!

IK HEB GEZEGD.

Na 367

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

A. Na 367

3/1

ULB Halle
001 163 701

